

УДК 343.8

Богдан Телефанко,
канд. юрид. наук, доцент,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРОБАЦІЯ ЯК ЗАХІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ НА РЕЦИДИВНУ ЗЛОЧИННІСТЬ

Стаття присвячена одному з таких заходів кримінально-правового впливу на злочинців, як пробація. На пробацію покладаються великі сподівання, тому що її пов'язують із гуманізацією кримінального законодавства, диференціацією відповідальності залежно від тяжкості вчинених злочинів, особистості злочинця і, як наслідок, запобіганням рецидивній злочинності й зменшенням рецидивної злочинності.

Ключові слова: пробація, рецидивна злочинність, досудова доповідь, покарання, засуджений, ресоціалізація, гуманізація.

Постановка проблеми. З метою зменшення рецидивної злочинності й реформування державного управління системою кримінальної юстиції в Україні є створення служби пробації на основі кримінально-виконавчих інспекцій з урахуванням досвіду діяльності відповідного правового інституту в європейських державах. Завдяки цьому створено можливість звільнення засудженого від відбування покарання в місцях позбавлення волі за умови його виправлення й ресоціалізації без ізоляції від суспільства. Однак у процесі здійснення контролю за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, і під час складання досудової доповіді уповноваженими органами служби пробації виникають проблемні питання. Це не сприяє ефективній діяльності служби пробації.

Питаннями пробації, становлення уповноважених органів служби пробації присвячені праці таких учених: О. Беци, В. Дрьоміна, Т. Ткача, М. Хавронюка та інших. Однак складання досудової доповіді, питання звільнення від відбування покарання засудженого після закінчення іспитового строку ще не достатньо досліджені.

Мета статті – пошук шляхів зниження рецидивної злочинності з допомогою служби пробації, гуманізації кримінально-правової відповідальності злочинців.

Виклад основного матеріалу. Рецидив злочинів – доволі поширене явище в структурі й динаміці злочинності. Майже кожен другий засуджений учинив не один, а два й більше злочинів або раніше засуджувався за вчинення злочину. Рецидивіст, учинивши раніше злочин, не корегує свою антисоці-

альну поведінку, демонструє стійкі установки неприйняття встановлених у суспільстві правил соціальної комунікації, знову вчиняє злочин. У середньому кожний третій злочин учинюється особою, яка раніше вже була засуджена. Причому такі особи вчиняють у більшості тяжкі злочини: вимагання, розбої, тяжкі посягання проти особи, тяжкі види хуліганства тощо [1, с. 263–264].

Справедливість покарання як принцип його призначення полягає насамперед у тому, що воно має відповідати загальнолюдським цінностям, моральним устоям суспільства, переконувати громадян у правильності судової політики. Щодо небезпечних злочинців, а також рецидивістів справедливість вимагає призначення суворих заходів покарання. І в цьому випадку, на думку автора, не можна закликати до толерантності щодо рецидивістів. Толерантність повинна мати межі. Не треба заgravати зі злом, це погано закінчується. Водночас до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, з урахуванням особи винних, відповідно до принципу справедливості, варто застосовувати більш м'які покарання. Менш суворий вид покарання не може забезпечити виправного впливу на рецидивіста, а також тим самим не може створити безпеку для життя багатьох людей. У статті 414 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) вказано, що призначене судом покарання визнається невідповідним тяжкості злочину та особі засудженого, якщо за своїм розміром воно є явно несправедливим унаслідок як м'якості, так і суворості покарання [2].

Підтвердженням цьому є думка професора В. Грищука, що вирішення питань гуманізації кримінально-правового регулю-

вання потребує диференційованого підходу. Гуманізація не може розглядатися як огульне зниження санкцій кримінально-правових норм, огульна декриміналізація суспільно небезпечних діянь і тим самим послаблення кримінально-правової відповідальності злочинців. Гуманізація в демократичній державі має бути виваженим науково обґрунтованим процесом. Головним у цьому є два аспекти. Перший полягає в установленні такої негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності людини, яка б не мала символічного характеру, а була б необхідною й достатньою для виконання завдань загальної та спеціальної превенції. Санкції кримінально-правових норм мають бути такими, щоб вони справляли належний профілактичний вплив як на злочинців, так і на всіх членів суспільства. З іншого боку, стосовно злочинця мають витримуватися всі загальнолюдські, вироблені світовою практикою, гуманістичні еталони забезпечення його прав та інтересів. Особливої уваги завжди потребує (має потребувати) проблема забезпечення прав потерпілого від злочину на рівні сучасних демократичних правових стандартів [3, с. 683–684]. Отже, гуманізація кримінально-правової відповідальності має враховувати інтереси суспільства, держави й потерпілого.

На практиці дуже часто застосовується судами ст. 69 Кримінального кодексу України (далі – КК України), якою передбачено пом'якшення покарання за наявності таких обтяжуючих обставин, як рецидив злочину, вчинення злочину в стані алкогольного сп'яніння [4]. Автор підтримує думку І. Федорчук та С. Міщенко, що ч. ч. 1, 2 ст. 69 КК України не повинні застосовуватись, якщо суд урахував під час призначення покарання хоча б одну з обставин, які обтяжують покарання, передбачених ч. 1 ст. 67 КК України [5, с. 4; 6, с. 262].

Протидія рецидивній злочинності є актуальною проблемою не лише нашої держави, а й усього сучасного світу. За правильної профілактичної роботи у злочинців більше шансів покінчити зі своїм кримінальним минулим. І мова йде про пошук нових ефективних заходів зниження рівня рецидивної злочинності. Власне вимоги євроінтеграційних процесів в Україні створюють належні умови для приведення у відповідність до сучасних європейських стандартів і принципів і сферу виконання й відбування кримінальних покарань. Створення й удосконалення системи кримінальних покарань адекватно відображає потреби в протидії злочинності в умовах демократичної держави – важливе завдання сучасних розвинених країн, відображене в

низці авторитетних міжнародних документів. У контексті його вирішення досягається мета гуманізації кримінального законодавства, диференціації відповідальності залежно від тяжкості вчинених злочинів та особистості злочинця, розширення ефективних альтернатив позбавленню волі. Для України це особливо важливо як напрям державної кримінальної політики.

У цьому зв'язку вельми актуальними є дослідження, спрямовані як на доповнення системи покарань новими перспективними видами, так і на підвищення результативності кримінально-правового впливу. Це й зумовило впровадження такого нового своєрідного виду покарання, як пробація. Відповідно до прийнятого Верховною Радою України 5 лютого 2015 року Закону України «Про пробацію», основною метою цього інституту є виправлення засуджених і запобігання вчиненню ними повторних злочинів [7]. У складі Міністерства юстиції України створено центральний орган управління діяльністю пробації – Департамент пробації – з відповідними управліннями пробації при шести міжрегіональних управліннях з питань виконання покарань і пробації. Уповноважені органи з питань пробації, які утворили структуру національної пробації, фактично розпочали роботу з 1 січня 2017 року.

На думку професора В. Дрьоміна, пробація має бути самостійним видом покарання, зміст якого полягає тільки у виконанні вимог суду про належну поведінку через визначену програму перевиховання й умови невчинення нового злочину [8, с. 375]. Але ж пробація – система наглядових і соціально-виховних заходів, що застосовується за рішенням суду та згідно із законом до засуджених, виконання певних видів покарання, не пов'язаних із позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [7]. На думку автора, пробація є більш широким поняттям, бо, крім указанного, вона ще й забезпечує суд інформацією, що характеризує обвинуваченого, як впливає з визначення поняття пробації.

У статті 314-1 КПК України вказано, що представник уповноваженого органу з питань пробації має скласти досудову доповідь за ухвалою суду й у визначений у ній строк. На практиці буває так, що в ухвалях суду, які надходять до органів пробації, зазначений строк на складання досудової доповіді становить менше ніж 10 днів, а іноді може бути й 1 чи 2 дні. Для складання такої досудової доповіді працівнику органу пробації необхідно надавати відповідний час, під час якого він має право отримувати різного роду інформацію від обвинуваченого (за його зго-

ди), відвідувати його місце роботи, навчання, проживання, інформацію про найближче оточення, отримати довідки, а також ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження щодо обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину, характеризують особу обвинуваченого, обставини, що є підставою для звільнення від покарання, тощо.

Видається, якщо уповноваженому представнику служби пробації на складання досудової доповіді строк, передбачений ухвалою суду, недостатній, то в таких випадках необхідно працівнику пробації звертатися до суду про продовження строку згідно зі ст. 71 КПК України. Суди зобов'язані ухвалювати розумні й достатні строки для підготовки досудової доповіді.

Професор М. Хавронюк зараховує пробацію до заходів кримінально-правового впливу, і пробація застосовується до особи, яка вчинила злочин [9, с. 6–7].

Загалом термін «пробація» може вживатися в декількох значеннях:

- концепція соціальної роботи з правопорушниками;
- ієрархічна організаційна структура;
- орган державної влади;
- різновид покарання, не пов'язаного з позбавленням волі на певний строк, і водночас як умовне звільнення від кримінального покарання з випробуванням. Отже, пробація знаходиться поза поліцією та установою виконання покарання, і це є випробування особи, яка вчинила злочин, умовним засудженням і відстрочкою від виконання вироку суду. Основна сутність пробації полягає в тому, що над засудженим установлюється нагляд без ізоляції його від суспільства, проте з покладанням на нього певних зобов'язань та обмежень. Головною ж метою пробації є захист суспільства, запобігання повторним злочинам, сприяння реінтеграції правопорушника в соціальне життя [10, с. 134].

На жаль, у процесі здійснення нагляду за особами, які звільнені від відбування покарання з випробуванням, виникають іноді проблеми в частині звільнення від відбування покарання засудженого після закінчення іспитового строку, якщо на момент вирішення цього питання наявна інформація про внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) даних про вчинення ним злочину під час іспитового строку. Іспитовий строк, згідно зі ст. 75 КК України, встановлюється судом тривалістю від одного року до трьох років.

Відповідно до ч. 3 ст. 75 КК України, суд ухвалює постанову звільнити засудженого від відбування призначеного покарання з випро-

буванням, якщо він протягом визначеного іспитового строку не вчинить нового злочину й виконає покладені на нього обов'язки.

Відповідно до ч. 1 ст. 165 Кримінально-виконавчого кодексу України, іспитовий строк обчислюється з моменту проголошення вироку суду. Згідно з ч. 2 ст. 165, після закінчення іспитового строку засуджений, який виконав покладені на нього обов'язки й не вчинив нового злочину, за поданням уповноваженого органу з питань пробації звільняється судом від призначеного йому покарання, нагляд припиняється й засуджений знімається з обліку в зазначеному органі.

Однак мають місце випадки, коли суди відмовляють у задоволенні клопотання уповноважених органів пробації про звільнення осіб від відбування покарання у зв'язку із закінченням іспитового строку, якщо на момент подання такого клопотання наявна інформація про внесення до ЄРДР даних про злочин, учинений під час іспитового строку. На думку автора, якщо засуджений під час іспитового строку вчинив новий злочин і наявна інформація про нього внесена до ЄРДР, то особа засудженого не може бути піддана кримінальному покаранню за правилами, що передбачені ст. ст. 71, 72 КК України, бо, відповідно до ст. 62 Конституції України та ч. 2 ст. 2 КК України, особа вважається невинуватою в учиненні злочину й не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не доведено в законному порядку й встановлено обвинувальним вироком суду. Якщо ж іспитовий строк не закінчився та за вчинений новий злочин судом встановлено обвинувальний вирок, то в такому разі суд призначає особі остаточне покарання за правилами, що передбачені ст. ст. 71, 72 КК України.

Висновки

Необхідно сказати, що службу пробації варто розглядати як орган держави, основною метою якого є сприяння засудженим ставати правослухняними громадянами, а також контроль за ними з метою невчинення ними нових злочинів. Процес упровадження пробації в Україні є надзвичайно важливим та актуальним кроком на шляху до євроінтеграції та подальшого розвитку й реформування суспільства. Ідея виправлення та ресоціалізації засуджених за рахунок інтеграції їх у суспільство і збереження соціальних зв'язків завжди буде актуальною, тому що дає шанси на зменшення рецидиву злочинів в Україні. Подальші дослідження в цьому напрямі є необхідними й перспективними.

Список використаних джерел:

1. Борисов В.І., Тацій В.Я., Тютюгін В.І. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те видання, перероблене і доповнене. Харків: Право, 2015. 528 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Київ. 2015. 328 с.
3. Гришук В.К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. 736 с.
4. Кримінальний кодекс України. Київ, 2017. 212 с.
5. Федорчук І.М. Обставини, які обтяжують покарання за кримінальним правом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Львів, 2010. 20 с.
6. Міщенко С.М. Деякі особливості застосування судами ст. 69 КК України. 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 жовтня 2011 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2011. С. 262.
7. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/160-190>.
8. Дрьомін В.М. Застосування пробації як засіб декриміналізації суспільства. Актуальні проблеми політики. Одеса, 2005. Вип. 25. С. 372–377.
9. Хавронюк М.І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають (частина 1)? Юридичний вісник України. 25–31 травня 2013 року. С. 6–7.
10. Беца О. Зарубіжний досвід застосування пробації в ювенальній юстиції. Відновне правосуддя в Україні: щоквартальний бюлетень. 2005. № 1–2. С. 134–146.

Стаття посвячена одній из таких мер уголовно-правового воздействия на преступников, как пробация. На пробацію возлагаються большие надежды, потому что ее связывают с гуманизацией уголовного законодательства, дифференциацией ответственности в зависимости от тяжести совершенных преступлений, личности преступника и, как следствие, предотвращением и уменьшением рецидивной преступности.

Ключевые слова: пробація, рецидивна преступність, досудебний доклад, покарання, осуджений, ресоціалізація, гуманізація.

The article is devoted to one of such measures of criminal law impact on criminals as probation. High expectations are placed on probation, because it is associated with the humanization of criminal legislation, the differentiation of responsibility depending on the severity of the crimes committed, the identity of the offender and, as a consequence, the prevention and reduction of recidivism.

Key words: probation, recurrent crime, pretrial report, punishment, convict, resocialization, humanization.